

RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI U OBITELJSKOM OKRUŽENJU: RAZLIKE U PROCJENI MLADIH I NJIHOVIH RODITELJA

MARTINA FERIĆ ŠLEHAN

Primljeno: 27.09.2007.
Prihvaćeno: 05.02.2008.

Izvorni znanstveni rad
UDK: 376.5

Sažetak: Rad je temeljen na istraživanju koje je dio znanstvenog projekta «Zajednice koje brinu kao model prevencije poremećaja u ponašanju» koji se provodio u suradnji Sveučilišta u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet i Upravnog odjela za zdravstvo i socijalnu skrb Istarske županije. Cilj rada je utvrditi razlike u procjeni obiteljskog okruženja od strane mladih i njihovih roditelja unutar koncepta rizičnih i zaštitnih čimbenika. U istraživanju je sudjelovalo 498 mladih i 407 roditelja (N=896). Podaci su obrađeni faktorskom analizom i diskriminativnom analizom. Analiza podataka je pokazala kako postoje statistički značajne razlike u percepciji obiteljskog okruženja - mladi procjenjuju da je u obitelji manje dogovaranja/razgovaranja, manje pripadanja/bliskosti, manje nadgledanja djece, više konflikata i manje mirovnog rješavanja sukoba nego što to procjenjuju njihovi roditelji. Obzirom na dobivene rezultate, te ulogu roditelja u obitelji, može se zaključiti kako rezultati upućuju na potrebu jačanja roditelja za roditeljsku ulogu i to posebice kroz jačanje roditeljskih vještina.

Ključne riječi: rizični i zaštitni čimbenici, obiteljsko okruženje, razlike u percepciji, mladi, roditelji

UVOD

Rad je temeljen na istraživanju koje je dio znanstvenog projekta «Zajednice koje brinu kao model prevencije poremećaja u ponašanju», voditeljica prof.dr.sc. Josipa Bašić. Projekt se provodio od 2002. godine na Sveučilištu u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet u suradnji s Upravnim odjelom za zdravstvo i socijalnu skrb Istarske županije. Projekt se provodio na četiri šira lokaliteta (od postojećih sedam) koji su izabrani prema više kriterija poput razvijenosti, geografskog položaja, spremnost zajednice te potreba djece i mladih: Labin, Kršan, Sv. Nedjelja; Pazin, Tinjan, Sv. Petar u Šumi; Poreč, Vrsar, Višnjan; Pula, Medulin, Svetvinčent. Rad na projektu je pratio sljedeće korake: (1) spremnost i mobilizacija zajednice, (2) procjena potreba, (3) procjena resursa, (4) stvaranje prioriteta na lokalitetu, (5) razvoj, implementacija i evaluacija postojećih/

novih programa prevencije i (6) evaluacija modela prevencije poremećaja u ponašanju. U navedenom projektu radilo se na prva četiri koraka, dok će se posljednjim koracima (koraci 5 i 6) baviti projekt «Zajednice koje brinu - razvoj, implementacija i evaluacija modela prevencije poremećaja u ponašanju u zajednici».

Rezultati prikazani u ovom radu prikupljeni su unutar koraka (2) Procjena potreba. Procjena potreba je učinjena opsežnim znanstvenim istraživanjem koje je obuhvatilo djecu i mlade, njihove roditelje, druge važne osobe koje su uključene u rast i razvoj djece i mladih te ključne ljude u zajednici. Ispitanici su samo-procjenom i/ili procjenom procjenjivali rizična ponašanja djece i mladih (ili rizične i zaštitne čimbenike na strani pojedinca koji utječu na uključivanje djece/mladih u rizična ponašanja) i rizične i zaštitne čimbenike u obiteljskom okruženju, školskom

1 Odsjek za poremećaje u ponašanju, edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

okruženju i okruženju zajednice. Nadalje, analizirani su dostupni epidemiološki podaci koje redovito prate resori obrazovanja, zdravstva, policije, sudstva i socijalne skrbi te su provedene fokus grupe na svim lokalitetima s mladima, stručnjacima i građanima. Ovaj rad dat će prikaz i analizu podataka koji se odnose na procjenu obiteljskog okruženja (znanstveno istraživanje), odnosno na razlike u percepciji karakteristika obiteljskog funkcioniranja mladih i njihovih roditelja.

PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Kao primarna socijalizacijska «jedinica», obitelj je najvažniji kontekst za prevenciju mnogih problema, poremećaja i bolesti te je jedno od najlogičnijih polazišta za preventivna nastojanja. To je ujedno i razlog zašto se u posljednja dva desetljeća znanstvenici i istraživači bave istraživanjem rizičnih i zaštitnih čimbenika u obiteljskom okruženju koji utječu na pozitivan razvoj, odnosno koji dovode do negativnih izlaza za djecu i mlade (Ferić, 2002a). Mnoga istraživanja daju empirijske dokaze koji povezuju obiteljsko funkcioniranje s raznim oblicima rizičnih ponašanja u koja se upuštaju mladi ili već razvijenim oblicima poremećaja u ponašanju (prema Mulvey, Arthur i Reppucci, 1997).

Nadalje, bogata povijest istraživanja pokazala je kako različiti stavovi i praksa roditelja utječu na ponašanje djeteta, razvoj prosocijalnih kompetencija te psihosocijalnu prilagodbu. Općenito govoreći, studije su pokazale da je roditeljska praksa koja uključuje osiguravanje pozitivnog potkrjepljenja, otvoreno pokazivanje privrženosti, uključenost u aktivnosti djeteta i nadgledanje ponašanja djeteta te dosljednu ali ne prestrogu disciplinu povezana s pozitivnim izlazima za dijete - psihosocijalnom prilagodbom, uključujući akademsku kompetentnost, visoko samopoštovanje, pozitivne odnose s vršnjacima te s manje problema u ponašanju (prema Kotchick i Forehand, 2002). Slično govore i Amato i Fowler (2002) te ističu kako djeca pozitivno odgovaraju na podržavajuće roditeljstvo koje ne uključuje stroge načine discipliniranja.

Kada govori o zaštitnim čimbenicima u obitelji, Harachi (2000) govori o karakteristikama

dobrog vođenja obitelji te navodi kako roditelji (1) moraju imati jasna očekivanja (moraju znati što žele (kakva ponašanja) te njihovoj djeci mora biti jasno zašto to žele), (2) biti usmjereni na dobar monitoring i superviziju ponašanja (ukoliko roditelji znaju što žele, potrebno je promatrati i vidjeti ponašaju li se djeca u skladu s tim) te (3) roditelji trebaju stalno priznavati i podupirati pozitivna ponašanja te odrediti posljedice za neprihvatljiva ponašanja djece i primijenjivati ih. Coleman i Karraker (1998) ističu kako osjećaj samo-učinkovitosti roditelja može biti zaštitni čimbenik u obitelji. Definiraju samo-učinkovitost kao vjerovanje roditelja u svoje sposobnosti te posebice kao vjerovanje roditelja da će dijete na odgoj odgovoriti kako roditelj očekuje te da je obitelj podražavajuća. Rezultati ovog istraživanja idu u prilog rezultatima koje navodi Harachi (2000).

Načini odgoja u obitelji također su povezani s poremećajima u ponašanju. Tako, adolescenti koji percipiraju načine odgoja u obiteljima «konstruktivnim» pokazuju manje psiholoških problema, imaju bolje interpersonalne vještine i više su socijalno uključeni (Chen i Kaplan, 2001). Navedeno potvrđuje i istraživanje koje je za cilj imalo utvrditi kako stilovi roditeljstva utječu na «izlaze» u adolescenciji. Rezultati pokazuju sljedeće: (1) podržavajući oblici odgoja s prikladnom kontrolom rezultiraju s manje problema u ponašanju kod adolescenta i (2) podrška od strane roditelja povezana je s manjom razinom depresivnosti kod adolescenta (Aquilino i Supple, 2001).

Konzistentno roditeljstvo i pozitivna interakcija/dinamika u obitelji povezane su s manjim stresom u odrastanju kod djece/mladih kao i većom bliskošću u obitelji te učenjem socijalnih vještina (Brounstein, Zweig i Gardner, 1998). Barrera, Prelow i Dumka (2002) navode kako djeca čiji su roditelji podržavajući pokazuju manje internaliziranih problema. Isto tako, topli roditeljski stil prikladan obzirom na dob djece, usmjeravanje ponašanja djece/mladih te psihološka autonomija članova obitelji predstavljaju zaštitne čimbenike u obitelji (Houge, Liddle i Johnson-Leckrone, 2002).

U Hrvatskoj nema puno istraživanja koja se direktno bave (ili su se bavila) identificiranjem

zaštitnih čimbenika u obitelji. Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec (2002) navode kako su bliski odnos s roditeljima, roditeljska podrška te nadgledanje zaštitni čimbenici za uključivanje mladih u rizična ponašanja. Istraživanje povezanosti čimbenika u obitelji i zlouporabe droga kod mladih došlo je do rezultata kako postoji povezanost između učestalosti korištenja droga mladih i roditeljskih stavova prema korištenju, discipline u obitelji te učestalosti razgovora u obitelji o rizičnim ponašanjima (Bašić, Ferić Šlehan, Kranželić, 2008). Prikazani rezultati upućuju na zaključak kako su netolerantni stavovi roditelja prema korištenju, discipliniranje u obitelji za upuštanje u rizična ponašanja te češći razgovori o rizičnim ponašanjima zaštitni čimbenik za zlouporabu droga kod mladih.

Govoreći o rizičnim čimbenicima u obitelji koji mogu doprinijeti uključivanju mladih u rizična ponašanja ili razvoju poremećaja u ponašanju Harachi (2000) i Catalano i suradnici (2002) navode: obiteljsku kriminalnu povijest, probleme u vođenju obitelji, obiteljske sukobe, obiteljsku uključenost ili pozitivne stavove prema zloporabi droga i kriminalnom ponašanju. Neuspjeh u postavljanju jasnih očekivanja prema ponašanju djece, u discipliniranju te nedostatno nadgledanje djece također predstavljaju rizične čimbenike koji mogu voditi poremećajima u ponašanju, odnosno delinkvenciji (Capaldi i Peterson, 1996; Farrington, 1988, Hawkins i sur., 1995b, McCord, 1979, prema National Research Council i sur., 2001). Slično govore i Brounstein, Zweig i Gardner (1998) te ističu kako nedostatak nadgledanja aktivnosti mladih povećava vjerojatnost započinjanja ili nastavljanja korištenja sredstava ovisnosti.

Lefkowitz i suradnici (1977, prema Pillay, 1998) navode kako je nedosljedna disciplina i odbačenost od strane roditelja povezana s poremećajima u ponašanju uključujući laganje, krađe, bježanje od kuće i agresivno ponašanje. Nadalje, istraživanja pokazuju kako su poremećaji u ponašanju djece jako povezani s nedostacima u roditeljskoj odgovornosti i ponašanju koja su vidljivi kroz neadekvatnu superviziju, nedostatku provođenja vremena s djecom, nezainteresiranost za aktivnosti u koje je dijete uključeno s vršnjacima

(Frick i Jakson, 1993, Loeber i Stouthamer-Loeber, 1986, prema Pillay, 1998) te da roditelji djece koja manifestiraju poremećaje u ponašanju pokazuju više razine zahtijevanja i kritičnog ponašanja (McMahon i Wells, 1989, prema Pillay, 1998). Slee (1996, prema Jewell i Stark, 2003) je došao do podataka kako u obiteljima s djecom koja imaju poremećaje u ponašanju, za razliku od onih koje nemaju problema, roditelji izvještavaju, između ostalog, o nižoj povezanosti obitelji i nižoj razini organiziranosti, te o više konflikata u obitelji.

Houge, Liddle i Johnson-Leckrone (2002) kao rizične čimbenike koji predstavljaju najveći rizik za razvoj antisocijalnog ponašanja, a «nose» ih roditelji ili obitelj navode: nedostatno nadgledanje djece, nedosljedna disciplina, visoka razina konflikta u obitelji, neučinkovita komunikacija i rješavanje problema, nedostatak ulaganja roditelja u odnos s djecom te posljedično niska privrženost. U istraživanju obiteljskog okruženja (Haddad, Bracos i Hollenbork, 1991) potvrdilo se kako je nedostatak povezanosti u obitelji kao i prisutnost konflikata povezana s antisocijalnim ponašanjem djece i mladih.

Baehler i Gerard (2002) su unutar svojeg istraživanja došli do rezultata kako su bračni konflikti pozitivno povezani s neprilagođenošću djece i grubom disciplinom. Također se pokazalo da su bračni konflikti povezani s manjom uključenosti roditelja u odgoj djece. Gruba disciplina i prisilni načini odgoja pokazali su se rizičnim i u istraživanju Aquilino-a i Supple-a (2001) koji su došli do podataka (1) da je prisila kao način odgoja povezana s neprijateljskim ponašanjem u ranoj odrasloj dobi te (2) da su adolescenti koji su imali stroge roditelje češće koristili droge i alkohol. Slično govore Peiser i Heaven (1996, prema Jewell i Stark, 2003) te ističu kako su rigidni oblici discipline (u kojem se puno kažnjava) povezani s većom stopom delinkvencije.

U Hrvatskoj je bilo nekoliko istraživanja koja opisuju neke od rizičnih čimbenika u obitelji koje vode negativnim razvojnim rezultatima za dijete. Tako Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec (2002) kao najprediktivniji čimbenik za uključivanje u rizična ponašanja navode nedostatak nad-

gledanja djece. Nadalje, nedostatna i neiskrena komunikacija, nedostatak zajedništva u obitelji i individualizam te kritika, omalovažavanje i negativne poruke povezane su s različitim odstupanjima kod djece (Bašić i Žižak, 1994). U svojem istraživanju Bašić i Lebedina (1998) zaključuju kako je loše obiteljsko funkcioniranje koje se očituje kroz svađe, fizičko razračunavanje te zanemarivanje djeteta povezano s niskom razinom socijalizacije kod djece. Kovčo (2000) ističe kako su poremećeni odnosi u obitelji rizični čimbenik za kasniju maloljetničku delinkvenciju. Ajduković (1990, prema Ajduković i Delale, 2000) pak ističe kako su neadekvatni odgojni postupci roditelja povezani s neprihvatljivim ponašanjem djece, odnosno da djeca s već razvijenim poremećajima u ponašanju (ona koja su bila u tretmanu socijalne skrbi) svoje roditelje doživljavaju kao hladnije, agresivnije, indiferentnije i sklonije zanemarivanju nego njihovi vršnjaci koji nemaju problema u ponašanju. Rezultati istraživanja (Ferić, 2002b) koje se bavilo utjecajem načina komunikacije u obitelji na ponašanje, motivaciju i samo-percepciju adolescenata pokazuju kako se nedostatak zajedništva u obitelji povezuje s nedostatkom otvorenosti i aktivnosti u socijalnim odnosima te s nepoštivanjem pravila ponašanja. Nadalje, Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Glavak (2002) navode kako su loši obiteljski odnosi povezani s konzumacijom psihoaktivnih tvari, posebice kod djevojčica.

Dat je prikaz rizičnih i zaštitnih čimbenika u obitelji identificiranih u mnogim istraživanjima u svijetu i onim koja su provedena u Hrvatskoj. Cilj ovoga rada je usmjeren na utvrđivanje razlika u percepciji obiteljskog okruženja između mladih i njihovih roditelja, a obzirom na navedene rizične i zaštitne čimbenike. Potrebno je napomenuti da u dostupnoj literaturi moguće naći samo nekoliko istraživanja koja su se bavila razlikama u percepciji obitelji. Tako, Bell, Rychener i Munsch (2001) daju prikaz istraživanja koja su se bavila proučavanjem razlika u percepciji obiteljskog okruženja između djece i njihovih roditelja. Rezultati pokazuju kako mladi procjenjuju manje povezanosti i bliskosti u obitelji, manje prilagodbe, više konflikata te manje otvorene i više

„problematične“ komunikacije nego što to čine njihovi roditelji. Knafo i Schwarts (2003) istražujući percepciju adolescenata dolaze do rezultata kako je „točnija“ percepcija roditeljskih vrijednosti pozitivno povezana s percepcijom veće razine roditeljske topline i uključenosti te negativno povezana s percepcijom niže razine konflikta u obitelj, indiferentnog i autokratskog roditeljstva. Lanz i suradnici (2001) pri istraživanju kongruentnosti u odgoju djece došli su do podataka kako djeca procjenjuju kako njihovi roditelji koriste više materijalnog nagrađivanja, ignoriranja i kažnjavanja nego što to procjenjuju oni sami. I na kraju, u istraživanju Kuterovac-Jagodić, Keresteš i Brković (2007) značajne razlike dobivene su u području prihvaćanja djeteta gdje se i majke i očevi procjenjuju značajnije pozitivnije u odnosu na to kako ih procjenjuju djeca.

I na kraju, potrebno je istaknuti kako čimbenici rizika, kao i čimbenici zaštite, variraju u svojem utjecaju tijekom razvojnog ciklusa obitelji, kao i što varira snaga interakcije tih čimbenika. Istraživanja u preventivskoj znanosti koja se bave rizičnim i zaštitnim čimbenicima te njihovim utjecajem na obitelj značajna su kako bi se obiteljima mogla ponuditi pomoć i podrška koja im je potrebna (i u trenutku kada im je potrebna).

METODE RADA

Uzorak ispitanika

Uzorak ispitanika (slučajni stratificirani uzorak) čine mladi (N=489) te njihovi roditelji (N=407). Ukupan uzorak ispitanika je 896.

Uzorak mladih čini 46% učenika i 54% učenica koji su u vrijeme istraživanja pohađali srednju školu na ispitivanim lokalitetima (26.0% pohađa prvi razred, 30.3% pohađa drugi razred, 26.6% pohađa treći razred te njih 17.2% četvrti razred srednje škole). Obzirom na temu rada važno je napomenuti i podatak kako većina mladih živi u cjelovitim obiteljima (njih 87.3%).

Uzorak roditelja u većem broju sačinjavaju majke (79.3%). Najveći broj ispitanika je u dobi od 41 do 50 godina (65.4%) te većina ispitanika ima dvoje djece (64.4%).

Uzorak varijabli

U istraživanju su korištena dva upitnika: *Upitnik za mlade* (224 varijable, modificiran prema «Upitniku za adolescente», Adolescent Survey, Texas A&M Univesity, SAD) i *Upitnik za roditelje* (180 varijabli, modificiran prema «Upitniku za roditelje», Parents Survey, Texas A&M Univesity, SAD). Oba upitnika pokrivaju procjenu zajednice, obitelji, vršnjaka, škole, rizičnih ponašanja/stavova o rizičnim ponašanjima.

Obzirom na temu ovog rada, prikazani su rezultati dobiveni obradom dijelova upitnika koji se odnose na procjenu obiteljskog okruženja (53 varijable). Varijable opisuju područje bliskosti/povjerenja s roditeljima, pripadanja obitelji, nadgledanja djeteta, obiteljskih konflikta, discipliniranja u obitelji, bliskosti s rodbinom te podrške roditelja.

Metode obrade podataka

Obzirom na veliki broj varijabli kojima je ispitivano obiteljsko okruženje učinjena je faktorska analiza. Razlike u percepciji obiteljskog okruženja mladih i njihovih roditelja analizirane su na latentnim dimenzijama diskriminativnom analizom.

Rezultati istraživanja i rasprava

Prikupljeni podaci su obrađeni faktorskom analizom (analiza glavnih komponenti, kosa obli-min rotacija, Guttman Kaiser kriterij).

Faktorskom analizom prvog reda izolirano je 14 faktora. Izolirani faktori objašnjavaju 65.99% zajedničke varijance. Zbog velikog broja faktora izoliranih u I redu faktorske analize te korelacije među faktorima prišlo se faktorskoj analizi II reda. U faktorskoj analizi II reda izolirana su 4 faktora koja objašnjavaju 45.50% zajedničke varijance (Tablica 1.). Matrica strukture II reda - procjena obiteljskog okruženja vidljiva je u Tablici 2.

Tablica 1. Svojsvene vrijednosti izoliranih faktora II reda (POOII)

faktori II reda	svojsvene vrijednosti	postotak varijance	kumulativni postotak objašnjene varijance
POOII1	2.557	18.265	18.265
POOII2	1.558	11.130	29.395
POOII3	1.195	8.534	37.929
POOII4	1.061	7.575	45.504

Tablica 2. Matrica strukture II reda - procjena obiteljskog okruženja (POOII)

Izolirani faktori I reda		POOII1	POOII2	POOII3	POOII4
POO1	Bliskost/povjerenje	.620	.362	.162	.306
POO2	Pravila u obitelji1	-.048	-.701	-.068	.033
POO3	Discipliniranje za rizična ponašanja	.218	.386	.519	-.186
POO4	Učestalost razgovora o rizičnim ponašanjima	.232	.529	.297	.426
POO5	Roditeljsko nadgledanje	.581	.300	.220	.164
POO6	Konflikti u obitelji	.604	-.048	.207	-.183
POO7	Konflikti s roditeljima	-.600	.194	-.015	-.056
POO8	Pravila u obitelji2	.010	.115	.573	.127
POO9	Prihvatanje djeteta	.595	-.085	-.009	.046
POO10	Mirno rješavanje konflikta	.454	.252	.069	-.223
POO11	Dosljednost u discipliniranju/učinak stavova/ ponašanja roditelja na uključivanje u rizična ponašanja od strane mladih	.382	-.226	.383	-.126
POO12	Poznavanje stavova roditelja o rizičnim ponašanjima/slaganje roditelja oko discipliniranja djeteta	-.283	.525	-.284	-.027
POO13	Pravila u vezi nadgledanja i rizičnim ponašanja	-.027	.176	-.653	-.082
POO14	Druga odrasla osoba bliska djetetu	.035	-.050	.087	.838

Rezultati na svim varijablama su pri obradi podataka upisivani na način da je najviša vrijednost pozitivna. Ova informacija je važna pri određivanju smjera faktora.

Prvi faktor II reda, **POOIII - «Zdrava» obitelj**, opisan je s 6 faktora I reda (Tablica 2.). Prostor opisan ovim faktorom je prostor kompetentnog roditeljstva obzirom da je faktor opisan bliskošću mladih i njihovih roditelja/povjerenjem mladih prema roditeljima (.620), konfliktima u obitelji (.604) i konfliktima s roditeljima (-.600), prihvaćanjem djeteta (.595), roditeljskim nadgledanjem djeteta (.581) te mirnim rješavanjem konflikata u obitelji (454). Sve navedeno, ukoliko je usmjerenost pozitivno predstavlja kompetentnu, «zdravu» obitelj, odnosno ukoliko je usmjereno negativno - obitelj koje je opterećena rizicima.

Drugi faktor II reda, **POOII2 - Dogovaranje/razgovaranje u obitelji**, opisan je s 3 faktora I reda (Tablica 2.). Faktori I reda koji opisuju ovaj prostor odnose se na postojanje pravila (neprimjerenima za dob djece, -.701), učestalosti razgovora o rizičnim ponašanjima (.529) te poznavanju stavova roditelja o rizičnim ponašanjima i slaganju roditelja oko discipliniranja djeteta (.525). Ovako opisan prostor govori o dogovaranju u obitelji (pravila, slaganje oko načina discipliniranja) te o komunikaciji u obitelji (razgovor, poznavanje roditeljskih stavova).

Treći faktor II reda, **POOII3 - Pravila/disciplina u obitelji**, opisan je s 4 faktora I reda (Tablica 2). Kako su se u ovom prostoru povezali faktori I reda koji govore o postojanju pravila u obitelji (pravila u vezi nadgledanja i rizičnim ponašanja (-.653), pravila u obitelji2 (.573)) te o discipliniranju (discipliniranje za rizična ponašanja (.519), dosljednost u discipliniranju/učinkavost stavova/ponašanja roditelja na uključivanje u rizična ponašanja od strane mladih (.383)) faktor opisuje prostor postojanja pravila i discipline u obitelji.

Četvrti faktor II reda, **POOII4 - Druga odrasla osoba bliska djetetu**, čini 1 faktor I reda (POO14, .838), stoga je opravdano ovaj faktor imenovati Druga odrasla osoba bliska djetetu (Tablica 2.).

Zaključno, u II redu faktorske analize izolirano je 4 faktora: «Zdrava» obitelj (POOII1), Dogovaranje/razgovaranje u obitelji (POOII2), Pravila/disciplina u obitelji (POOII3) te Druga odrasla osoba bliska djetetu (POOII4).

Iz matrice koeficijenta korelacija između faktora moguće je vidjeti kako su faktori II reda (POOII) međusobno povezani (Tablica 3.).

Prvi faktor «Zdrava» obitelj (POOII1) nešto je više pozitivno povezan s faktorom Pravila/disciplina u obitelji (POOII3) (.193). Ostali koeficijenti korelacija su niski (ispod .043) te govore o vrlo niskoj povezanosti faktora.

Gledajući korelacije varijabli s faktorima I reda kao i faktorima II reda, te korelacije između faktora II reda moguće je zaključiti da je obitelj s više karakteristika opisanih u faktoru «Zdrava» obitelj povezana s postojanjem pravila i discipliniranje u obitelji i obrnuto.

Kako bi se istražilo postoje li razlike u percepciji obiteljskog okruženja između mladih i njihovih roditelja podaci su obrađeni diskriminativnom analizom faktora II reda - latentnih dimenzija dobivenih procjenom obiteljskog okruženja.

Iz Tablice 4. je vidljivo da postoji statistički značajna razlika u percepciji obiteljskog okruženja između mladih i njihovih roditelja ($p=.000$), uz vjerojatnost pogreške manje od 1%. Hi-kvadrat test iznosi 1110.885, a diskriminativna vrijednost

Tablica 3. Matrica korelacija faktora II reda

	POOII1	POOII2	POOII3	POOII4
POOII1	1.000			
POOII2	.040	1.000		
POOII3	.193	.043	1.000	
POOII4	.000	.039	.040	1.000

Tablica 4. Rezultati diskriminativne analize

funkcija	Centroidi		Wilks' Lambda	Hi-kvadrat	df	značajnost
	mladi	roditelji				
1	-1.43	1.72	.288	1110,885	4	.000

lambda je .228. Centroidi su u diskriminativnom prostoru razmaknuti 3.15 standardnih devijacija.

U kreiranju diskriminativne funkcije najviše sudjeluje faktor Dogovaranje/razgovaranje u obitelji (POOII2) s diskriminativnim koeficijentom 1.035 i korelacijom s diskriminativnom funkcijom .915. U kreiranju diskriminativne funkcije visoko sudjeluje i faktor «Zdrava» obitelj (POOII1) s diskriminativnim koeficijentom .375 i korelacijom s diskriminativnom funkcijom .119 (Tablica 5.). Ostali faktori imaju znatno niže diskriminativne koeficijente i korelacije s diskriminativnom funkcijom.

Tablica 5. *Struktura diskriminativne funkcije*

Varijable (faktori)	diskriminativni koeficijenti	korelacija s diskriminativnom funkcijom
POOII1	.374	.119
POOII2	1.035	.915
POOII3	-.241	-.027
POOII4	-.123	-.018

Dakle, najveće razlike u percepciji mladih i njihovih roditelja, kada se radi o obiteljskom okruženju, jesu u procjeni dogovaranja/razgovaranja u obitelji te procjeni obilježja obitelji opisanih u faktoru «Zdrava» obitelj (bliskost s roditeljima, povjerenje u roditelje, konflikti u obitelji i s roditeljima, prihvaćanje djeteta, roditeljsko nadgledanje, mirno rješavanje konflikta u obitelji).

Obzirom na položaj centroida, vidljivo je kako mladi procjenjuju nižu razinu dogovaranja i razgovaranja u obitelji nego njihovi roditelji. Isti podaci su dobiveni i na faktoru «Zdrava» obitelj (POOII1) gdje mladi procjenjuju kako njihova obitelj ima manje obilježja «zdrave» obitelji nego njihovi roditelji.

Rezultati istraživanja pokazali su kako mladi procjenjuju više rizika u obitelji nego njihovi roditelji i to u području dogovaranja/razgovaranja u obitelji te nizu područja obiteljskog života poput bliskosti/povjerenja/prihvaćanja, konflikta u obitelji, roditeljskog nadgledanja djece te rješavanja sukoba u obitelji. Rezultati ovog istraživanja u skladu su s nalazima drugih istraživanja koja

su se bavila ovom problematikom (prema Bell, Rychener i Munsch, 2001, Kuterovac-Jagodić, Keresteš i Brković, 2007).

Rezultati istraživanja upućuju na zaključak kako mladi percipiraju razinu *dogovaranja* oko pravila u obitelji i *razgovora* u obitelji nižom nego što to procjenjuju njihovi roditelji. Dogovaranje oko pravila u obitelji (kao i posljedica za njihovo kršenje) te razgovor u obitelji važan je zaštitni čimbenik u obitelji (Houge, Liddle i Johnson-Leckrone, 2002, Harachi, 2000, Garrett, 1999, Shriner, 1999, McCubbin i sur., 1997, Reid, 1996). Naime, ukoliko se ne razgovara s djetetom, te njemu nisu jasna očekivanja i stavovi roditelja ono zapravo nema «vodilju» u ponašanju, odnosno ne zna koja su ponašanja prihvatljiva, a koja nisu.

Rezultati istraživanja su također pokazali kako mladi percipiraju nižu razinu *bliskosti*, *povjerenja* i *osjećaja prihvaćenosti* u obitelji nego što to percipiraju njihovi roditelji. Područje bliskosti, povjerenja i osjećaja prihvaćanja u obitelji važan je čimbenik obiteljskog života. Istraživanja pokazuju kako je zadržavanje bliskosti s djecom u doba adolescencije važan zaštitni čimbenik za uključivanje mladih u antisocijalna ponašanja, zlorabu droga ili devijantne grupe vršnjaka (Gottfredson i Hirischi 1994, prema Family and Youth Services Bureau, 1997). Osjećaj pripadanja obitelji mnogi autori navode kao važan zaštitni čimbenik u obitelji (Pillay, 1998, Gardner, Green i Marcus, 1994, Shriner, 1999, Jewell i Stark, 2003). Houge, Liddle i Johnson-Leckrone (2002) navode kako nedostatak ulaganja roditelja u odnos s djecom te posljedično niska privrženost predstavljaju visoki rizik za razvoj antisocijalnog ponašanja. Isto tako studije socijalne podrške daju dokaze kako kvalitetni odnosi s roditeljima mogu smanjiti utjecaje kriznih događaja i voditi promociji pozitivnog razvoja (Gottlieb, 1981, Whittaker i Garbarino, 1983, prema LeCroy, 1988).

Također, istraživanje je pokazalo kako mladi percipiraju više konflikata u obitelji nego što to čine njihovi roditelji. *Konflikte u obitelji* kao rizični čimbenik navode mnogi autori (Harachi, 2000, Catalano i sur., 2002, Jewell i Stark, 2003, Houge, Liddle i Johnson-Leckrone 2002, Haddad,

Bracos i Hollenbork, 1991, Bašić i Lebedina-Manzoni, 1998) te ističu kako su česti konflikti u obitelji povezani s razvojem poremećaja u ponašanju (Jewell i Stark, 2003, Houge, Liddle i Johnson-Leckrone, 2002, Haddad, Bracos i Hollenbork, 1991) i niskom razinom socijalizacije kod adolescenata uključujući agresivnost i disociranost (Bašić i Lebedina-Manzoni, 1998). Slično potvrđuje i studija obiteljskog okruženja djece s poremećajima u ponašanju otkrila je značajno nižu razinu obiteljske kohezije i višu razinu konflikta nego u obiteljima s djecom koja ne manifestiraju poremećaje u ponašanju (Haddad, Bracos i Hollenbork, 1991).

Razina nadgledanja u obitelji također je percipirana nižom od strane mladih nego njihovih roditelja u ovom istraživanju. Kada se radi o *nadgledanju* ili superviziji ponašanja mladih mnoga istraživanja potvrđuju kako ono predstavlja važan zaštitni čimbenik u obiteljskom okruženju (National Research Council i sur., 2001, Brounstein, Zweig i Gardner, 1998, Houge, Liddle i Johnson-Leckrone, 2002, Gardner, Green i Marcus, 1994, Pillay, 1998). Istraživanja također pokazuju kako roditelji koji adekvatno nadgledaju svoje adolescente mogu utjecati na smanjivanje uključivanja u rizična ponašanja svoje djece, te da adekvatno nadgledanje za posljedicu ima veća dostignuća djece (Cookstone, 1999). Isto tako postoje pokazatelji da roditeljsko nadgledanje adolescenata smanjuje rizična ponašanja u specifičnim vremenima povijesti dječjeg razvoja i kroz duže vrijeme (Li, Stanton i Feigelman, 1999). Torabi (2005) pak navodi kako na uključivanje adolescenata u različite zlouporabe sredstava ovisnosti utječe nedostatak supervizije odraslih posebno u vremenu poslije škole.

ZAKLJUČAK

Kao što je već rečeno, cilj rada je usmjeren na utvrđivanje razlika u percepciji obiteljskog okruženja između mladih i njihovih roditelja obzirom na, u ranijim istraživanjima, identificirane rizične i zaštitne čimbenike.

U diskusiji rezultata istaknuto je kako su sva obilježja obitelji u kojima se pokazala statistički značajna razlika u percepciji mladih i njihovih

roditelja važni čimbenici rizika, odnosno zaštite, koji utječu na razvojne rezultate djece i mladih. Podaci su interpretirani u odnosu na, u ranijim istraživanjima, identificirane rizične i zaštitne čimbenike u obitelji obzirom da u dostupnoj literaturi nema podataka drugih istraživanja koja su se bavila pitanjem predstavlja li razlika u percepciji rizičnih i zaštitnih čimbenika u obitelji rizik sama po sebi.

Rezultati istraživanja pokazuju kako su se razlike u percepciji obiteljskog okruženja «dogodile» u ključnim čimbenicima. Prvenstveno je to komunikacija u obitelji (dogovaranje, razgovaranja, rješavanje sukoba), odnosima u obitelji (osjećaj bliskosti, povjerenja, prihvaćanja) te vještini nadgledanja djece.

Važnost dobivenih rezultata je u činjenici da mladi i roditelji različito percipiraju čimbenike u obitelji koji imaju veliki utjecaj na pozitivan razvoj mladih, odnosno uključivanje mladih u rizična ponašanja i razvoj poremećaja u ponašanju. Navedeno dodatno „pojačavaju“ rezultati istraživanja koji pokazuju da su područja obiteljskog okruženja koja su se pokazala različito percipirana od mladih i njihovih roditelja u ovom istraživanju međusobno povezana. Tako je nadgledanje djece/mladih povezano i s bliskosti i povjerenjem u roditelje budući da neki autori ističu kako je u vrijeme adolescencije nadgledanje zapravo interaktivni proces. Sattin i Kerr (2000) došli su do zaključka kako roditeljsko znanje o tome gdje je dijete (radilo se o adolescentima) proizlazi od činjenice da im djeca govore o tome. Drugim riječima, nadgledanje djece u doba adolescencije najviše se temelji na povjerenju i bliskosti s djecom (Family and Youth Services Bureau, 1997).

Rezultati istraživanja koji pokazuju kako mladi sve čimbenike percipiraju kao „rizičnije“ nego njihovi roditelji te istraživanja koja govore o međusobnoj povezanosti područja obiteljskog okruženja koja su ispitivana, govore o potrebi ulaganja u sva spomenuta područja. Obzirom na ulogu roditelja u obitelji, čini se da je na njima odgovornost pri ulaganju u razvoj zdravog i pozitivnog obiteljskog okruženja. Ipak podaci pokazuju kako upravo oni svoje obitelji procjenjuju

«zdravijim i pozitivnijim» za razvoj nego što to čine njihova djeca. To dovodi do razmišljanja o potrebi osvještavanja roditelja te razvoja edukacija/programa namijenjenih roditeljima kako bi počeli ulagati u razvoj vještina koje utječu na stvaranje boljih, pozitivnih odnosa s djetetom, poput vještine učinkovite komunikacije, vještine rješavanja problema, vještine dogovaranja/pre-

govaranja te vođenja obitelji. Svim navedenim promoviraju se i jačaju kvalitetni odnosi u obitelji. Okvir za programe koji bi jačali navedene vještine je prevencija usmjerena na obitelj (family-based prevention) koja ima za cilj promoviranje zdravog funkcioniranja djece ciljajući na rizične i zaštitne čimbenike koje «nose» njihovi roditelji ili obitelj (Houge, Liddle i Johnson-Leckrone, 2002).

LITERATURA

- Ajduković, M., Delale, E.A. (2000): Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. (u) Bašić, J., Janković, J. (ur.) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 171-187.
- Amato, P.R., Fowler, F. (2002): Parenting Practice, Child Adjustment and Family Diversity. *Journal of Marriage and Family*, 64, 703-716.
- Aquilino, W.S., Supple, A.J. (2001): Long-term Effects of Parenting Practice during Adolescence on Wellbeing: Outcomes in Young Adulthood. *Journal of Family Issues*, 22, 289-308.
- Barrera, M., Jr., Prelow, H.M., Dumka, L.E. (2002): Pathways from Family Economic Condition to Adolescents' Distress: Supportive Parenting, Stressors outside the Family and Deviant Peers. *Journal of Community Psychology*, 30, 135-152
- Bašić, J., Lebedina-Manzoni, M. (1998): Relacije obiteljskih prilika i nekih konativnih osobina učenika-adolescenta. *Revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34,1,23-30.
- Bašić, J., Žižak, A. (1994): Značaj komunikacije u obitelji za pojavu poremećaja u ponašanju djece osnovnoškolske dobi. *Kriminologija i socijalna integracija*, 2,1,1-19.
- Baehler, C., Gerared, J.M. (2002). Marital Conflict, Ineffective Parenting and Children's and Adolescent's maladjustment. *Journal of Marriage and Family*, 64, 78-92.
- Bell, N.J., Rychener, S.R., Munsch J. (2001): Multiple Views of the Family and Adolescent Social Competencies. *Journal of Research on Adolescence*, 11, 4, 375-400.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Glavak, R. (2002): Gender differences in the relationship between some family characteristics and adolescent substance abuse. *Društvena istraživanja*, 2-3, (58-59), 335-352
- Brounstein, P.J., Zweig, J.M., Gardner, S.E. (1998): Science-based Practice in Substance Abuse Prevention: A Guide. Substance Abuse and Mental Health Services Administration, Center for Substance Abuse Prevention, Division of Knowledge Development and Evaluation.
- Catalano, R.F., Hawkins, J.D., Berglund, M.L., Pollard, J.A., Arthur, M. (2002): Prevention Science and Positive Youth Development: Competitive or Cooperative Frameworks? *Journal of Adolescent Health*, 31, 230-239.
- Chen, Z., Kaplan, H.B. (2001): Intergenerational Transmission of Constructive Parenting. *Journal of Marriage and Family*, 63, 17-31.
- Coleman, P.K., Karraker, K.H. (1998): Self-efficacy and Parenting Quality: Findings and Future Application. *Developmental Review*, 18, 1, 47-85.
- Cookstone, J.T. (1999): Parental Supervision and Family Structure: Effects on Adolescent Problem Behaviors. *Journal of Divorce and Remarriage*, 32, 1/2, 107-122.
- Family and Youth Services Bureau (1997): Understanding Youth Development: Promoting Positive Pathways of Growth. Family and Youth Services Bureau, CSR, U.S. Department of Health and Human Services.
- Ferić, M. (2002a): Obitelj kao čimbenik rizika i zaštite za razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38,1,13-24.
- Ferić, M. (2002b): Komunikacija u obitelji kao čimbenik zaštite i rizika za razvoj poremećaja u ponašanju adolescenata. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Magistrski rad.
- Garett, J. (1999): Why Happy Families are Different. Ohio State University Fact Sheet, FLM-NR-3-99.
- Gardner, S.E., Green, P.F., Marcus, C. (1994): Signs of Effectiveness II: Preventing Alcohol, Tobacco and other Drug Use: A Risk Factor/resiliency-based Approach. Government Printing Office, Washington, D.C.

- Haddad, J. D., Bracos, R., Hollenbeck, A. R. (1991): Family Organization and Parent Attitudes of Children with Conduct Disorder. *Journal of Clinical Child Psychology*, 20, 152-161.
- Harachi, T.W. (2000): A Prevention Science Framework Aimed at Delinquency. (in) Annual Report for 2000 and Resource Materials Series No. 59. UNAFEI, Fuchu/Tokyo, Japan, 183-194. www.unafei.or.jp
- Houge, A., Liddle, H.A., Johnson-Leckrone, J. (2002): Family-based Prevention Counseling for High-Risk Young Adolescents: Immediate Outcomes. *Journal of Community Psychology*, 30, 1, 1-22.
- Jewell, J.D., Stark, K.D. (2003): Comparing the Family Environments of Adolescents with Conduct Disorder or Depression. *Journal of Child and Family Studies*, 12, 1, 77-89.
- Knafo, A., Schwartz, S. H. (2003): Parenting and Adolescents' Accuracy in Perceiving Parental Values. *Child Development*, 74, 2, 595-611.
- Kotchick, B.A., Forehand, R. (2002): Putting Parenting in Perspective: A Discussion on the Contextual Factors that Shape Parenting Practice. *Journal of Child and Family Studies*, 11, 255-269.
- Kovčo, I. (2000): Sociopatološki oblici ponašanja roditelja kao rizični čimbenici razvoja poremećaja u ponašanju djece i mladeži. (u) Bašić, J., Janković, J. (ur.) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 221-232.
- Kuterovac-Jagodić, G., Keresteš, G., Brković, I. (2007): Attachment Styles of Parents of Adolescents and their Parenting Behavior. *Book of Selected Proceedings 15th Psychology Days in Zadar*, 167-183.
- Lanz, M., Scabini, E., Varmulst, A., Gerris, J.R.M. (2001): Congruence on Child Rearing in Families with Early Adolescent and Middle Adolescent Children. *International Journal of Behavior Development*, 25, 2, 133-139.
- LeCroy, C. W. (1988): Parent-Adolescent Intimacy: Impact on Adolescent Functioning. *Adolescence*, 23,89,137-147.
- Li, X., Stanton, B., Feigelman, S. (1999): Parental Supervision Can Cut Risky Behaviors of Older Children and Teens. University of Maryland. <http://www.umm.edu/cgi-bin/printpage.cgi>
- McCubbin, H. I., McCubbin, M. A., Thompson, A. I., Han, S., Allen, C.T. (1997): Families Under Stress: What Makes Them Resilient. 1997 American Association on Family and Consumer Sciences Commemorative Lecture, Washington, DC.
- Mulvey, E.P., Arthur, M.W., Reppucci, N.D. (1997): Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research. *The Prevention Researcher*, 4, 2, 1-4.
- National Research Council, McCord, J., Spatz Widon, C., Crowell, N.A. (2001): *Juvenile Crime, Juvenile Justice*. National Academies Press.
- Pillay, A. L. (1998): Perception of Family Functioning in Conduct Disordered Adolescent. *South African Journal of Psychology*, 28, 4, 191-196.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S., Brajša-Žganec, A. (2002): Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja*, 11,2-3 (58-59), 239-263.
- Reid, J.M. (1996): Family: Strengthening the Bonds. Ohio State University Fact Sheet, HYG-5229-96.
- Shriner, A. J. (1999): Characteristic of Strong Families. Ohio State University Fact Sheet, FLM-CURR-1-99.
- Torabi, R., M. (2005): Adult Supervision and Adolescent ATOD Use. American Public Health Association, 133rd Annual Meeting & Exposition, December 10-14, 2005, Philadelphia, PA. (presentation) http://apha.confex.com/apha/133am/techprogram/paper_108985.htm

RISK AND PROTECTIVE FACTORS IN FAMILY: DIFFERENCES BETWEEN YOUTH AND THEIR PARENTS PERCEPTION

Abstract: *The presented results are a part of the scientific project entitled “Prevention of Behavior Disorders in Local Community” conducted by The Faculty of Education and Rehabilitation Sciences of The University of Zagreb, Croatia, and The Administrative Department of Health Care and Social Welfare of The County of Istria, Croatia.*

Aim of this paper is to determine is there a difference between youth and parents perception of family in the frame of the concept of risk and protective factor. The sample consisted of 489 youths and 407 of their parents (N=896). Factor analysis and discriminative analysis were conducted. Results showed that there are differences in the perception of family environment between youth and their parents in the fields of family communication (negotiation, conversation), closeness/trust between youth and their parents, frequency of family conflicts, child acceptance, parental monitoring and peaceful conflict resolution in family. In all mentioned fields youth perceived more risk than their parents. These findings, as well as the parents role in family, can lead to conclusion that there is a need for enhancement of parent role through enhancement of parental skills.

Key words: *risk and protective factors, family environment, differences in the perception, youth, parents*